

<https://doi.org/10.31108/2.2025.2.35.8>

УДК 159.9.07.923-055.2:336.74

Наталія Клименко

СТАВЛЕННЯ ДО ГРОШЕЙ В КОНТЕКСТІ БЛАГОПОЛУЧЧЯ ПЕРСОНАЛУ ОРГАНІЗАЦІЙ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ

Клименко Наталія. *Ставлення до грошей в контексті благополуччя персоналу організацій: теоретичний аналіз проблеми.*

Вступ. Глобальні зміни, економічна невизначеність та повномасштабна війна в Україні впливають на ставлення людей до грошей та життя загалом. Зазначені чинники можуть впливати на зниження благополуччя персоналу організацій. Тому актуальним постає питання дослідження ставлення до грошей в контексті благополуччя персоналу організацій.

Мета: здійснити теоретичний аналіз основних психологічних підходів до вивчення ставлення до грошей в контексті благополуччя персоналу організацій.

Методи. Методи теоретичного аналізу на основі вивчення літератури з проблеми дослідження: аналіз, синтез, узагальнення, систематизація.

Результати. У процесі дослідження розглянуто основні підходи до вивчення феноменів ставлення до грошей та психологічного благополуччя. Окреслено місце ставлення до грошей в контексті благополуччя персоналу організацій. Проаналізовано вплив війни на ставлення до грошей та благополуччя персоналу організацій.

Висновки. Розглянуті підходи можуть слугувати для подальших емпіричних досліджень ставлення до грошей в контексті благополуччя персоналу організацій та використані в процесі управління організаціями з метою підвищення їх ефективності.

Ключові слова: ставлення до грошей, благополуччя, суб'єктивне благополуччя, суб'єктивне економічне благополуччя, фінансове благополуччя, організація, персонал організацій, війна

Klymenko, Nataliia. *Attitude to money in the context of organizational personnel well-being: theoretical analysis of the problem.*

Introduction. Global changes, economic uncertainty and full-scale war in Ukraine affect people's attitudes to money and life in general and can cause the decline in the well-being of organizational personnel. Hence, studying the attitudes to money in the context of organizational personnel well-being appears quite relevant.

Aim: to carry out a theoretical analysis of the main psychological approaches to studying the attitude to money in the context of organizational personnel well-being.

Methods: analysis, synthesis, generalization, and systematization of the information found in the literature on the research problem.

Results. The main approaches to studying the attitude to money and psychological well-being were analyzed, the place of attitude to money in the context of organizational personnel well-being was determined, and the impact of war on organizational personnel attitude to money and well-being was analyzed.

Conclusions. The considered approaches can be helpful for further empirical research of attitudes towards money in the context of organizational personnel well-being as well as for increasing organizational management efficiency.

Key words: attitudes to money, well-being, subjective well-being, subjective economic well-being, financial well-being, organization, organizational personnel, war

Вступ. У сучасних умовах глобальних світових трансформацій, соціально-політичної невизначеності та динамічних змін економічного середовища, спричинених повномасштабною війною в Україні, ставлення до грошей стає одним із ключових чинників забезпечення благополуччя персоналу організацій.

Гроші пронизують майже усі сфери людського буття. І. Зубіашвілі (2009) наголошує, що соціальна система «крутиться» навколо грошей (і соціалізація, і освіта, і

виховання). Не маючи сформованих уявлень про сутність грошей (або маючи неадекватні установки), не одержавши навичок поведінки з грошми, людина не може включитися в систему соціальної взаємодії, оскільки в суспільстві немає сфер, де б не функціонували гроші (Зубіашвілі, 2009).

Проблема зумовленості ставлення особистості до грошей є вельми актуальною, оскільки її ґрунтовний аналіз необхідний для вирішення багатьох проблем, пов'язаних із вивченням сучасної людини, що живе в нову епоху – епоху трансформації економічної цивілізації у фінансову (Нікітіна., Хомуленко, Іванченко, 2020).

З економічної точки зору збільшення виробництва в усіх галузях веде до збільшення комфортності життя. Збільшення грошових доходів населення дає можливість більше споживати товарів та послуг. Але сучасність дає «мінуси», які грошовий індикатор не фіксує: нервовість, монотонність роботи, передчуття звільнення в умовах конкуренції, втрата сімейних цінностей, самотність у великих мегаполісах, корпораціях тощо (Назаренко, Решетняк, Єгорова, 2013).

Л. Карамушка & О. Ходакевич (2017) зазначають, що в сучасному світі знання про те, як гроші впливають на свідомість та поведінку людей, стають найважливішим ресурсом для управління економічною свідомістю мас і конкретних людей. Дослідниці підкреслюють, що психологія орієнтована на розкриття суто психологічного змісту грошового явища, покликана описати різні види поведінки, структуру ставлення до грошей, психологічні функції грошей тощо. Однією з важливих психологічних проблем, на якій наголошують дослідниці, є дослідження проблеми ставлення до грошей.

Термін «ставлення до грошей», як і саме явище, – багатовимірний і охоплює когнітивні, мотиваційні і поведінкові аспекти функцій у досвіді споживання. Разом вони складають конструкт «світу грошей» особистості (Штифурак, 2019). Ставлення до грошей можна визначити як сукупність уявлень, смислів і цінностей, що приписуються грошам, а також – як людина поводить себе в питаннях, пов'язаних із грошима (Sesini, Manzi & Lozza, 2023). О. Паршак (2021) зазначає, що ставлення до грошей – складний, інтегративний психологічний феномен, що утворюється під впливом системи чинників різного рівня та взаємно детермінує економічну свідомість й економічну поведінку особистості (Паршак, 2021). На думку дослідників М. Бутко, А. Неживенко & Т. Пепа (2022), ставлення до грошей є важливим компонентом економічної свідомості груп і конкретних людей. М. Сімків (2015) підкреслює, що під впливом грошей відбуваються якісні зміни у психіці людини, водночас відбувається формування «економічної людини», що впливає на зміни самого суспільства (Сімків, 2015).

У сучасній науці психологічні аспекти грошей розглядаються в галузі економічної психології, яка досліджує зміну психіки людей та їхньої поведінки під впливом грошей. Сучасні дослідження грошей охоплюють широкий спектр цієї проблематики: психологію бідності (Васютинський, 2016); економічну поведінку та психологію споживача (Бутко, Неживенко & Пепа, 2020; Пачковський & Максименко, 2014; Савченко & Хтей, 2020); економічну культуру, економічну соціалізацію та економічне самовизначення особистості (Зубіашвілі & Мельничук, 2023); гендерний аспект економічної поведінки (Кононець, 2023), ставлення до грошей (Карамушка & Ходакевич, 2017; Furnham 2014; Furnham & Murphy, 2019; Furnham & Grover, 2020; Furnham & Horne, 2021; Tang & Gilbert, 1995); монетарну спрямованість особистості (Нікітіна, Хомуленко & Іванченко, 2020); гроші в контексті життєвого сценарію особистості (Берн, 2020); гроші в контексті організацій (Паршак, 2021; Krausz, 1993); гендерні особливості ставлення до грошей (Sesini, Manzi & Lozza, 2023; Клименко, 2024) та інші.

Щодо феномену психологічного благополуччя, то тут важливо зазначити, що благополуччя є багатовимірним феноменом, який охоплює різні сфери людського функціонування, такі як задоволеність життям, соціальна успішність, автономія, якості життя загалом та відчуття щастя загалом (Карамушка, 2023).

Психологічне благополуччя визначається як цілісне переживання щастя, яке супроводжується сприятливим емоційним фоном та осмисленістю буття, у результаті позитивного функціонування особистості, задоволення, узгодженості та відповідності усіх рівнів екзистенційних потреб (Отич & Чабан, 2022).

У сучасній психології широко розглядається феномен суб'єктивного благополуччя особистості. Термін «суб'єктивне благополуччя» був введений Е. Diener (2009). Під суб'єктивним благополуччям розуміється самооцінка людьми власного благополуччя; оцінка навколишнього середовища людини, поведінкової реакції людини та суб'єктивних наслідків цього процесу (Карамушка, 2023).

Проблема благополуччя в умовах війни привертає увагу багатьох дослідників. Зокрема, Л. Карамушка, О. Креденцер & К. Терещенко (2023) зазначають, що війна є суттєвим загрозливим чинником зниження благополуччя персоналу організацій.

Суб'єктивне економічне благополуччя як психологічна категорія тісно пов'язане з низкою економічних і соціальних категорій – добробутом, рівнем життя, нормативом матеріальної забезпеченості, доходом, якістю життя, економічним самопочуттям. Воно висвітлює ставлення людини до економічних умов свого життя, характеризуючи його суб'єктність та активність (Акімова & Кіршо, 2020).

Л. Акімова & С. Кіршо (2020) підкреслюють, що у теоретико-емпіричному плані проблема суб'єктивного економічного благополуччя залишається недостатньо дослідженою, а тому потребує подальшого напрацювання.

Під час війни мало не щодня українці втрачають рідних та близьких людей, домівки, майно, роботу, заощадження тощо. Важливо зазначити, що в умовах війни порушується не лише економічна стабільність, а й створюється ситуація невизначеності, яка впливає на ставлення до грошей та психологічне благополуччя особистості й персоналу організацій.

Отже, вивчення ставлення до грошей в контексті благополуччя персоналу організацій є актуальною проблемою та потребує подальшого дослідження.

Мета дослідження: здійснити теоретичний аналіз основних психологічних підходів дослідження ставлення до грошей в контексті благополуччя персоналу організацій.

Завдання дослідження:

1. Дослідити існуючі підходи до розуміння феноменів ставлення до грошей та психологічного благополуччя.
2. З'ясувати місце ставлення до грошей в контексті благополуччя персоналу організацій.
3. Проаналізувати вплив війни на ставлення до грошей та благополуччя персоналу організацій.

Методи та організація дослідження. Для дослідження використано теоретичні методи: аналіз та узагальнення наукової інформації з проблем ставлення до грошей в контексті благополуччя персоналу організацій, синтез наукових результатів на основі опрацьованих матеріалів, систематизація.

Результати дослідження та їх обговорення.

Л. Сердюк (2021) зазначає, що проблема пошуку збереження і зміцнення психічного здоров'я особистості та ефективних засобів сприяння її психологічному благополуччю й задоволеності життям – новий перспективний напрям досліджень сучасної психології.

ВООЗ ототожнює психологічне благополуччя з психічним здоров'ям як основою особистості сучасної життєздатності (Комаринська-Діамент, 2025).

Ментальне здоров'я прийнято визначати як стан благополуччя, за якого людина може реалізувати свій власний потенціал, справлятися зі звичайними стресами у процесі життєдіяльності, продуктивно працювати і робити певний внесок у життя своєї спільноти. Крім того, ментальне здоров'я включає в себе емоційне, психологічне та соціальне

благополуччя, які обумовлюють здоровий ментальний (психічний) стан людини (Чепель & Шутяк, 2022).

Модель психологічного благополуччя складається з таких основних компонентів: самосприйняття, позитивні взаємини з оточенням, автономія, управління середовищем, наявність цілей в житті, особистісне зростання (Ryff, 2014).

Ю. Кашлюк (2016) наголошує, що важливим чинником психологічного благополуччя виступає значущість для людини тих чи інших об'єктів у її соціальному оточенні, ставлення до них, специфіка уявлень про них. Дослідник зазначає, що психологічне благополуччя розглядають, виходячи з розуміння суб'єктивної природи щастя, благополуччя, задоволеності життям, а також визначають його джерела та основні чинники. Вчений виділяє чотири групи чинників, які впливають на рівень психологічного благополуччя:

1) *соціально-економічні чинники*, тобто існує зв'язок між психологічним благополуччям та соціально-економічним рівнем життя: високий рівень доходів та проживання в стабільній, економічно розвиненій країні дає можливість сфокусуватися на інтересах, не пов'язаних з матеріальними, що асоціюються у людини з досягненням щастя;

2) *соціокультурні чинники* – впливають не на загальне психологічне благополуччя, а на окремі його компоненти: якщо особистість приймає соціокультурну модель власного існування, то вона відчуває психологічне благополуччя;

3) *біологічні чинники* – існує зв'язок між фізичним здоров'ям та психологічним благополуччям: суб'єктивна життєздатність є індикатором психологічного благополуччя, а хвороби і погане самопочуття викликають страх, тривогу, функціональні обмеження, тим самим зменшуючи можливості задоволеності життям;

4) *психологічні чинники*: основою благополуччя є задоволення психологічних потреб, а щасливі дні – це дні, коли в людини головна діяльність гармонує з потребами (Кашлюк, 2016).

К. Терещенко (2025) підкреслює, що психологічне благополуччя складає невід'ємну частину суб'єктивного благополуччя. В якості основних компонентів суб'єктивного благополуччя вчені, як правило, виокремлюють психологічне, фізичне та соціальне благополуччя. З психологічним благополуччям особистості тісно пов'язане її емоційне благополуччя. Відповідно до інших сфер життя виокремлюють такі види суб'єктивного благополуччя, як економічне, професійне, сімейне благополуччя тощо (Терещенко, 2025).

У рамках підходу «суб'єктивне соціальне благополуччя» основна увага приділяється здатності людини адаптуватися до умов навколишнього соціального середовища та отримати бажане в актуальних обставинах (Єзерська, 2018). К. Halvorsen (2016) підкреслює, що на можливість та функціонування людини впливає не лише економічний та політичний розвиток (макрофактори), але й індивідуальні фактори, зокрема освіта, ситуація в сім'ї, фінансове становище, статус зайнятості та стан здоров'я (Halvorsen, 2016). На наш погляд, до цього переліку зовнішніх факторів важливо додати і внутрішні фактори, такі як стресостійкість, копінг-стратегії, ставлення до грошей та інші.

Під суб'єктивним економічним благополуччям розуміють ставлення людини до себе, свого життя, а також переживання задоволеності, щастя, позитивних емоцій, з точки зору нормативних уявлень про зовнішнє і внутрішнє середовище. Суб'єктивне економічне благополуччя відображає ступінь задоволеності індивіда своїм матеріальним добробутом (Мамчур, Міненко & Мельничук, 2024).

Суб'єктивне економічне благополуччя є компонентом економічної свідомості особистості. У науковій літературі виділяють такі компоненти економічної свідомості: економічна ідентифікація, суб'єктивна шкала економічного добробуту людини, економіко-психологічний статус індивіда, якість життя, економічне самопочуття, економічна біполяризація, економічні цінності. Економічна свідомість відображає

економічні процеси, відносини та економічну діяльність особистості, активно впливає на них та є найважливішим регулятором поведінки економічних суб'єктів (Мамчур, Міненко & Мельничук, 2024).

Узагальнюючи дослідження психологічного благополуччя особистості, Ю. Кашлюк (2016) доходить висновку, що загалом проблема психологічного благополуччя характеризує переживання і стани, властиві здоровій особистості. Дослідник наголошує на тому, що поняття «благополуччя» використовується Всесвітньою організацією охорони здоров'я як основний критерій для визначення здоров'я, в якому здоров'я – це не тільки відсутність хвороб або фізичних дефектів, а й стан повного фізичного, розумового і соціального благополуччя (Кашлюк, 2016).

Е. Diener (1995) вважає, що високий рівень доходів та проживання в економічно розвиненій, стабільній країні дає можливість зосереджуватися на інтересах, не пов'язаних з матеріальними, що асоціюються у людини з досягненням щастя. Дослідник підкреслює, що бідна, економічно нестабільна країна обмежує можливості стабільних відносин, особистісної продуктивності та креативності. Diener Е. зазначає, що злидні блокують можливість прояву компетенцій, творчості, інтересів досягнення, перешкоджають дружнім відносинам, що забезпечують задоволеність психологічних потреб людини (Diener, 1995).

Отже, як зазначено вище, соціально-економічні чинники впливають на окремі компоненти психологічного благополуччя. Враховуючи той факт, що під суб'єктивним благополуччям розуміється самооцінка людьми власного благополуччя, то, на наш погляд, ставлення до грошей може впливати на оцінку людиною власного благополуччя.

І. Зубіашвілі (2009) підкреслює, що більшість зв'язків сучасної людини з її життєвим світом реалізується через медіум грошей. Монетарний аспект мають усі прояви сутнісних сил та потреб сучасної людини: професійна діяльність і дозвілля, освіта, мистецтво і наука, користування матеріальними благами, навіть життя і смерть – усе це має грошовий еквівалент (Зубіашвілі, 2009).

Л. Карамушка & О. Ходакевич (2017) зазначають, що ставлення до грошей – це компонент цілісної системи ставлень особистості, що відображає її індивідуальний, суб'єктивно-оціночний, вибірковий підхід до грошей як об'єкта дійсності, який являє собою інтеріоризований досвід взаємодії з грошми та взаємодії з іншими людьми з приводу грошей у специфічній соціокультурній ситуації, та виявляється в ряді функціональних структур (потребах, інтересах, ціннісних орієнтаціях, соціальних уявленнях, соціальних установках, мотивах тощо) (Карамушка & Ходакевич, 2017).

К. Злобін, Н. Літвін & І. Бурлакова (2023), досліджуючи вплив програм wellbeing на продуктивність персоналу, зазначають, що благополуччя (wellbeing) співробітників – найважливіша частина здорового робочого середовища та організації. Компанії, які працюють над благополуччям співробітників, знижують їх робочу напругу і цим підтримують позитивну обстановку. Дослідники підкреслюють, що сьогодні головне «паливо» успішного бізнесу – людина. Коли співробітники перебувають у ресурсному стані, де дотриманий оптимальний баланс фізичної, емоційної, розумової та духовної енергії, вони не тільки досягають високих результатів, але й здатні привносити якісно нові рішення. І навпаки, співробітник, який має проблеми зі здоров'ям, професійну стагнацію і високий рівень стресу, демонструє низькі показники праці. Від благополуччя співробітника залежить ефективність його роботи та успіх компанії: чим щасливіша людина, тим краще вона віддається справі. Забезпечення цього благополуччя – завдання сучасних компаній (Злобін, Літвін & Бурлакова, 2023).

К. Злобін, Н. Літвін & І. Бурлакова (2023) виділяють п'ять компонентів, що впливають на стан благополуччя персоналу організацій:

1) *емоційне благополуччя* (переважно позитивне емоційне тло; домінуючий стан спокою, задоволеності та впевненості; суб'єктивне переживання щастя);

- 2) *фізичне благополуччя* (відчуття впевненості у завтрашньому дні, безпека та медобслуговування; це правильне харчування та достатня фізична активність);
- 3) *професійне благополуччя* (зрозуміло, куди зростати, як застосувати свої компетенції, досвід та знання; перспективи зростання, можливість самореалізації);
- 4) *фінансове благополуччя* (можливість піклуватися про себе та свою родину, можливість повноцінно закривати свої потреби та нормально відпочивати);
- 5) *соціальне благополуччя* (добрі стосунки в сім'ї та в колективі, баланс між роботою та особистим життям, внесок у спільну справу) (Злобін, Літвін & Бурлакова (2023).

Фінансове благополуччя безпосередньо пов'язане із загальним задоволенням, яке людина відчуває щодо свого фінансового стану (Наyhое et. al., 2000; Joо, 2008).

S. Joо & J. Grable (2004) описують фінансове благополуччя як активний стан фінансового здоров'я, про який свідчить низький рівень боргу, активні заощадження та/або пенсійний план (плани), а також правильний план витрат.

Доведено, що низький рівень фінансового благополуччя або наявність фінансових труднощів негативно впливають на психологічне та фізичне здоров'я, знижують впевненість і продуктивність на робочому місці, збільшують кількість прогулів, запізньєнь, а також брак концентрації (Godfrey, 2006; Van Praag та ін., 2003).

Борги також розглядаються як фактор, що сприяє зниженню фінансового благополуччя (Norvilitis та ін., 2006), і визначаються як «несприятливий фінансовий стан», що викликає фінансовий стрес (Joо, 1998).

Сьогодні українці перебувають в тяжких обставинах, спричинених війною. Н. Вовк & О. Боровік (2024) зазначають, що умови війни створюють низку екстремальних факторів, які впливають на населення. До найбільш вагомих за наслідками впливу дослідники віднесли такі:

- *Фізичні небезпеки*: цивільні знаходяться під загрозою прямого фізичного ушкодження внаслідок військових дій, таких як обстріли, вибухи, атаки тощо.

- *Психологічний стрес*: небезпека, невизначеність, страх за власне життя та здоров'я, за близьких, рідних можуть викликати значний психологічний стрес як у військових, так і у цивільних. Це може призвести до гострих реакцій на стрес, у формі виявлення тригерів, ПТСР та інших розладів й психологічних проблем.

- *Відсутність ресурсів*: війна часто призводить до обмеженого доступу до основних ресурсів, таких як їжа, вода, тепло-, електро-, водопостачання, ліки та інші необхідні засоби для життя і виживання. Це може мати серйозні наслідки для здоров'я та добробуту людей, значно ускладнювати їхню життєдіяльність.

- *Пошкодження або руйнування інфраструктури*: війна може спричинити серйозне пошкодження інфраструктури, такої як дороги, мости, електро-, тепломережі, мережі газотал водопостачання тощо. Це може ускладнювати доставку гуманітарної допомоги та доступ до надання медичних послуг, у тому числі невідкладних.

- *Розрив соціальних зв'язків*: війна може розривати соціальні зв'язки і відносини, що може призвести до відчуття відірваності та самотності.

- *Погіршення умов життя*: війна призводить до загострення бідності, погіршення умов та якості життя внаслідок руйнування економіки, проблем із працевлаштуванням, втрати робочих місць та інших негативних наслідків.

- *Небезпека техногенних загроз*: під час воєнних конфліктів є загроза хімічних, біологічних або радіаційних аварій та катастроф, що може призвести до масових отруєнь й захворювань, смертей та зараження територій (Вовк & Боровик, 2024).

На нашу думку, всі зазначені вище фактори можуть спричинити серйозний вплив як на фізичне та психічне здоров'я, так і на психологічне благополуччя особистості, а також на суб'єктивне фінансове благополуччя персоналу організацій.

Економічна свідомість українців в умовах невизначеності, зумовлених воєнним станом, змінюється під впливом складних соціально-економічних факторів, таких як

інфляція, зниження доходів, зростання вартості життя та суб'єктивна невизначеність щодо майбутнього (Мамчур, Міненко & Мельничук, 2024)

Важливо зазначити, що в Україні довгий час на державному рівні були приховані трагічні подробиці «розкуркулення» (відбирання майна, домівок та землі), заслання в табори «ворогів народу» та експропріація їхнього майна, голодомор (насильницьке відбирання продуктів харчування). У кожній з перерахованих травматичних подій люди були позбавлені свого добробуту насильницьким шляхом, і про це не можна було говорити прямо і відкрито. На нашу думку, такі травматичні події вплинули на ставлення українців до грошей та сценарій «жертви» з приводу грошей. Повномасштабна війна, яка відбувається в наші дні в Україні, може спричинити повторну травматизацію населення щодо ставлення до грошей та фінансового благополуччя (Клименко, 2025). Саме тому, на нашу думку, вкрай важливо досліджувати ставлення до грошей в контексті суб'єктивного благополуччя особистості та персоналу організацій під час війни та повоєнного відродження.

Війна є найбільш вираженим негативним чинником, який впливає на життєдіяльність людини, оскільки вона створює загрозу самому існуванню людини та обумовлює вияви різного насильства над людьми (політичного, військового, економічного, сексуального тощо), різко знижує ефективність діяльності організацій та персоналу, негативно впливає на психічне здоров'я персоналу. Тому важливим завданням управління організаціями та персоналом в умовах війни є розуміння можливих ризиків зниження психічного здоров'я персоналу (Карамушка, 2024).

У транзакційному аналізі було розроблено концепцію сценаріїв організації (Krausz, 1993), за якою сценарій будь-якої організації можна розглянути через чотири наскрізні теми (ідеології), які зосереджуються навколо центральних проблем організації. Одна з ідеологій організації – це гроші. Отже, те, яке ставлення в організації до грошей, багато в чому визначає стратегічну позицію, вироблену ТОП-менеджментом організації.

Важливою складовою аналізу ставлення персоналу комерційних організацій до грошей є організаційно-психологічні умови формування ставлення до грошей (монетарна політика організації; психологічна підготовка персоналу) (Паршак, 2021). Монетарна політика організації включає монетарну культуру організації, яка лежить в основі формування монетарної політики організації та впливає на монетарну мотивацію й монетарну поведінку персоналу організації. Щодо психологічної підготовки персоналу з означеної проблеми, то тут важливою є розробка тренінгової програми по психології грошей для персоналу організації, яка може позитивно впливати на суб'єктивне фінансове благополуччя персоналу організацій.

Висновки. Психологічне благополуччя є багатовимірним феноменом та складає невід'ємну частину суб'єктивного благополуччя, яке розглядається, виходячи з розуміння суб'єктивної природи щастя, благополуччя, задоволеності життям.

Виділяють п'ять компонентів, що впливають на стан благополуччя персоналу організацій: емоційне благополуччя, фізичне благополуччя, професійне благополуччя, фінансове благополуччя, соціальне благополуччя.

Гроші є однією з центральних ідеологій організації, ставлення до грошей в організації впливає на суб'єктивне фінансове благополуччя персоналу організацій.

Війна є суттєвим негативним чинником, який впливає на життєдіяльність людини та суб'єктивне благополуччя персоналу організацій, зокрема фінансове.

Перспективи подальших досліджень полягають в емпіричному дослідженні ставлення до грошей в контексті благополуччя персоналу організацій та розробці методичних рекомендацій щодо означеної теми.

Література

1. Акімова Л. Н., Кіршо С. М. (2020). Суб'єктивне економічне благополуччя студентської молоді. *Організаційна психологія. Економічна психологія*, 2-3(20), 7-16. <https://doi.org/10.31108/2.2020.2.20.1>
2. Бутко, М. П., Неживенко, А. П., & Пепа, Т. В. (2020). *Економічна психологія*. «Видавництво «Центр учбової літератури».
3. Васютинський, В. О. (Ред.) (2016). *Соціальна психологія бідності*. Міленіум.
4. Вовк Н., Боровик О. Особливості багатофакторного впливу війни на ментальне здоров'я цивільного населення України. Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (ДДУВС, 15 березня 2024 р.). Ч. II, 426-428. <https://doi.org/10.31733/15-03-2024/2/426-428>
5. Єзерська, Н. В. (2018). *Психологічні чинники суб'єктивного благополуччя підлітків в умовах спеціалізованої школи-інтернату*. [Дис. канд. психол. наук, Київський університет імені Бориса Грінченка].
6. Зубіашвілі, І. К. (2009). *Ставлення до грошей як фактор економічної соціалізації старшокласників*. [Дис. канд. психол. наук, Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України].
7. Зубіашвілі, І. К., Мельничук, Т. І. (2023). Психологічні аспекти економічного самовизначення особистості. *Журнал сучасної психології*, 1(28), 69-77. Видавничий дім «Гельветика».
8. Злобін, К., Літвін, Н., & Бурлакова, І. (2023). Вплив програм wellbeing на продуктивність та лояльність персоналу. *Вчені записки Університету «КРОК»*, 1(69), 162-170. 10.31732/2663-2209-2022-69-162-170
9. Карамушка, Л. М., & Ходакевич, О. Г. (2017). *Психологічні особливості ставлення студентської молоді до грошей*. КНЕУ.
10. Карамушка, Л. М. (2023). Суб'єктивне благополуччя персоналу освітніх організацій та наукових організацій в умовах війни: рівень вираженості та зв'язок з копінг-стратегіями. *Організаційна психологія. Економічна психологія*, 1(28), 17-25.
11. Карамушка, Л., Креденцер, О., & Терещенко, К. (2023). Суб'єктивне благополуччя освітнього персоналу в умовах війни. *Організаційна психологія. Економічна психологія*, 30(4), 23-33. <https://doi.org/10.31108/2.2023.4.30.3>
12. Карамушка Л. М. (2024). *Психічне здоров'я особистості під час війни: як його зберегти та підтримати: методичні рекомендації*. Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України.
13. Кашлюк Ю. І. (2016). Основні чинники, які впливають на психологічне благополуччя особистості. Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. *Проблеми сучасної психології*, (34), 170-186.
14. Клименко, Н. Г. (2024). *Особистісно-професійні стилі поведінки як чинник ставлення жінок до грошей*. [Дис. д-ра філософ. за спец. 053 «Психологія», Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України].
15. Клименко, Н. (2025). Проблема дослідження чинників ставлення до грошей. *Економічна поведінка молоді: конструктивні форми та девіації*. 36. мат. IV Всеукр. наук.-практ. конф. (28 листопада 2024 року, Київ). КНЕУ, (с. 36-41).
16. Комаринська-Діамент, О. (2025). Порівняння особливостей суб'єктивного благополуччя вимушених та невимушених мігрантів із України до Франції. *Актуальні питання доказової практики в психології і психотерапії*: матеріали I Всеукраїнської конференції з міжнародною участю (17 травня 2025 р., Київ) / [за науковою редакцією М. С. Великодної, Г. П. Лазос, І. С. Клименка]. Видавництво Ліра-К. (с. 81-85). <https://www.academia.edu/129390420/>
17. Кононець, М. (2023). Психологічні особливості економічної поведінки громадян України під час війни: гендерний аспект. *Організаційна психологія. Економічна психологія*, 1 (28), 37-44.
18. Мамчур І. В., Міненко О. О., Мельничук І. Я. (2024). Соціально-психологічні особливості економічної свідомості українців в умовах воєнного стану. *Наукові записки. Серія: Психологія*, (3). (с. 41-46). <https://doi.org/10.32782/cusu-psy-2024-3-63>.
19. Назаренко, О. В., Решетняк, Н. Б., & Єгорова, О. Ю. (2013). Оцінка економічного благополуччя на мікро- та макро-рівнях. *Вісник НТУХПІ. Серія: Технічний прогрес і ефективність виробництва*. НТУ «ХПІ», (20), 169-173.
20. Нікітіна, О. П., Хомуленко, Т. Б., & Іванченко, А. Д. (2020). *Психологія монетарної спрямованості особистості*. ХНПУ імені Г. С. Сковороди.
21. Отич, Д., & Чабан, І. (2022). Психологічні особливості суб'єктивного благополуччя осіб дорослого віку. *Науковий часопис УДУ імені Михайла Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки*, 32-42. [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series12.2021.18\(63\).04](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series12.2021.18(63).04)
22. Паршак, О. І. (2021). *Психологічні особливості ставлення до грошей персоналу комерційних організацій* [Дис. канд. психол. наук за спец. 053 «Психологія», Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України].
23. Пачковський, Ю. Ф., & Максименко, А. О. (2014). *Споживча поведінка українських домогосподарств*. ЛНУ імені Івана Франка.
24. Савченко, О., & Хтей, С. (2020). Методика діагностики аспектів споживацької поведінки студентів. *Організаційна психологія. Економічна психологія*, 4 (21), 96-109.
25. Сердюк, Л. (2021). Внутрішні ресурси психологічного благополуччя особистості. *Організаційна психологія. Економічна психологія*, 2-3 (23), 91-99. <https://doi.org/10.31108/2.2021.2.23.10>

26. Сімків, М. В. (2015). Гроші як соціально-психологічний феномен. *Молодий вчений*, 10(25), 191-194.
27. Штифурак, В. Є. (2019). Субкультурне сприймання студентською молоддю психологічного феномену грошей. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Педагогіка та психологія»*, 1(9), 245-249. [https://doi.org/10.31339/2413-3329-2019-1\(9\)-245-249](https://doi.org/10.31339/2413-3329-2019-1(9)-245-249)
28. Diener E. Cross-cultural correlates of life satisfaction and self-esteem (1995). *Journal of Personality and Social Psychology*, 68 (4), 653-663.
29. Furnham, A. (2014). *The new psychology of money*. Routledge.
30. Furnham, A., & Murphy, T. (2019). Money types, money beliefs, and financial worries: An Australian study. *Australian Journal of Psychology*, 71(2), 193-199.
31. Furnham, A., & Grover, S. (2020). A new money behavior quiz. *Journal of Individual Differences*, 41(1), 17-29.
32. Furnham, A., & Horne, G. (2021). A facet measure of money madness: A preliminary analyses of a new questionnaire. *Financial Planning Review*, 4(3), 1-17.
33. Godfrey, N. (2006). Making our students smart about money. *Education Digest*, 71(7), 21- 26.
34. Halvorsen, K. Economic, Financial, and Political Crisis and Well-Being in the PIGS-Countries (2016). SAGE Open, 6(4), 1-13. <https://doi.org/10.1177/2158244016675198>
35. Hayhoe, C., Leach, I., Turner, P., Bruin, M., & Lawrence, F. (2000). Difference in spending Habits and credit card use of college students. *Journal of Consumer Affairs*, (34), 113-133. <https://doi.org/10.1111/j.1745-6606.2000.tb00087.x>.
36. Joo, S. (1998). *Personal financial wellness and worker productivity*. (Unpublished Doctoral Dissertation), Virginia Polytechnic Institute and State University, VA.
37. Joo, S. (2008). Personal financial wellness. In J. J. Xiao (Ed.), *Handbook of consumer research* (pp. 21-33). Springer. https://doi.org/10.1007/978-0-387-75734-6_2.
38. Joo, S., & Grable, J. (2004). An exploratory framework of the determinants of financial satisfaction. *Journal of Family and Economic Issues*, 25(1), 25-50.
39. Krausz, R. R. (1993). Organizational Scripts. *Transactional Analysis Journal*, 23(2), 76-86.
40. Norvilitis, J., Merwin, M., Osberg, T., Roehling, P., Young, P., & Kamas, M. (2006). Personality factors, money attitudes, financial knowledge, and credit-card debt in college students. *Journal of Applied Social Psychology*, 36(6), 1395-1413. <https://doi.org/10.1111/j.0021-9029.2006.00065.x>.
41. Van Praag, B. M. S., Frijters, P., & Ferrer-i-Carbonel, A. (2003). The anatomy of subjective well-being. *Journal of Economic Behavior and Organisation*, (51), 29-49. [https://doi.org/10.1016/S0167-2681\(02\)00140-3](https://doi.org/10.1016/S0167-2681(02)00140-3).
42. Sesini, G., Manzi, C., & Lozza, E. (2023). Is psychology of money a gendered affair? A scoping review and research agenda. *International Journal of Consumer Studies*, (47), 2701-2723.
43. Tang, T. L.-P., & Gilbert, P. R. (1995). Attitudes toward money as related to intrinsic and extrinsic job satisfaction, stress and work-related attitudes. *Personality and Individual Differences*, 19(3), 327-332.

References

1. Akimova L. N., Kirsho S. M. (2020). Sub'yektyvne ekonomichne blagopoluchchya studentskoi molodi [Subjective economic well-being of students]. *Organizatsiina psykholgia. Ekonomichna psykholgia*, 2-3(20), 7-16. <https://doi.org/10.31108/2.2020.2.20.1> [In Ukrainian]
2. Butko, M. P., Nezhyvenko, A. P., & Pepa, T. V. (2020). *Ekonomichna psykholgia [Economic psychology]*. «Vydavnytstvo «Tsentr uchbovoi literatury». [In Ukrainian]
3. Vasyutynskyi, V. O. (Red.) (2016) [Social psychology of poverty]. *Sotsialna psykholgia bidnosti*. Milenium. [In Ukrainian]
4. Vovk N., Borovyk O. (2024). Osoblyvosti bagatofaktornogo vplyvu viiny na mentalne zdorovya tsyvilnogo naselennya Ukrainy [Features of the multifactorial impact of war on mental health of civilian population of Ukraine]. *Mizhnarodna ta natsionalna bezpeka: teoretychni i prykladni aspekty: materialy VIII Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi (DDUVS, 15 bereznya 2024 r.)*. Ch. II., 426- 428. <https://doi.org/10.31733/15-03-2024/2/426-428> [In Ukrainian]
5. Yezerska, N. V. (2018). *Psykhologichni chynnyky sub'yektyvnogo blagopoluchchya pidlitkiv v umovakh spetsializovanoi shkoly-internatu [Psychological factors in subjective well-being of adolescents in specialized boarding schools]*. [Dys. kand. psykol. nauk, Kyivskyi universytet imeni Borysa Grinchenka]. [In Ukrainian]
6. Zubiashvili, I. K. (2009). *Stavlennya do groshei yak faktor ekonomichnoi sotsializatsii starshoklasnykiv [Attitude to money as a factor in high school students' economic socialization]*. [PhD thesis, G.S. Kostyuk Institute of Psychology]. [In Ukrainian]
7. Zubiashvili, I. K., Melnychuk, T. I. (2023). Psykhologichni aspekty ekonomichnogo samovyznachennya osobystosti [Psychological aspects of economic self-determination of the individual]. *Zhurnal suchasnoi psykhologii*, 1(28), 69 -77. Vydavnychiy dim «Gelvetyka». [In Ukrainian]
8. Zlobin, K., Litvin, N., & Burlakova, I. (2023). Vplyv program wellbeing na produktyvnist ta loyálnist personalu [The impact of wellbeing programs on productivity and loyalty of personnel]. *Vcheni zapysky Universytetu «KROK»*, 1(69), 162-170. [10.31732/2663-2209-2022-69-162-170](https://doi.org/10.31732/2663-2209-2022-69-162-170) [In Ukrainian]

9. Karamushka, L. M., & Khodakevych, O. G. (2017). *Psykhologichni osoblyvosti stavlennya studentskoi molodi do groshei* [Psychological features of students' attitudes to money]. KNEU. [In Ukrainian]
10. Karamushka, L. M. (2023). Subyektivne blagopoluchchya personalu osvityvnykh organizatsii ta naukovykh organizatsii v umovakh viiny: riven vyrazhenosti ta zvyazok z koping-strategiamy [Subjective well-being of personnel of educational and research organizations in wartime: manifestations and relationship with coping strategies]. *Organizatsiina psykhologia. Ekonomichna psykhologia*, 1(28), 17-25. [In Ukrainian]
11. Karamushka, L., Kredentser, O., & Tereschenko, K. (2023). Subyektivne blagopoluchchya osvityvno personalu v umovakh viiny [Subjective well-being of educational personnel in wartime]. *Organizatsiina psykhologia. Ekonomichna psykhologia*, 30(4), 23-33. <https://doi.org/10.31108/2.2023.4.30.3> [In Ukrainian]
12. Karamushka L. M. (2024). *Psykhichne zdorovya osobystosti pid chas viiny: yak iogo zберегty ta pidtrymaty: metodychni rekomendatsiyi* [Mental health of the individual in wartime: how to preserve and promote it]. G.S. Kostiuk Institute of Psychology. [In Ukrainian]
13. Kashlyuk Yu. I. (2016). Osnovni chynnyky, yaki vplyvayut na psykhologichne blagopoluchchya osobystosti [Main factors influencing psychological well-being of the individual]. Zbirnyk naukovykh prats K-PNU imeni Ivana Ogiyenka, Instytutu psykhologii imeni G. S. Kostyuka NAPN Ukrainy. *Problemy suchasnoi psykhologii*, 34, 170-186. [In Ukrainian]
14. Klymenko, N. G. (2024). *Osobystisno-profesiini styli povedinky yak chynnyk stavlennya zhinok do groshei* [Personal and professional behavioral styles as a factor in women's attitudes to money]. [Dys. d-ra filosof., Instytut psykhologii imeni G. S. Kostyuka NAPN Ukrainy]. [In Ukrainian]
15. Klymenko, N. (2025). Problema doslidzhennya chynnykiv stavlennya do groshei [The problem of studying attitude to money factors]. *Ekonomichna povedinka molodi: konstruktivni formy ta devitsii*. Zb. mat. IV Vseukr. nauk.-prakt. konf. (November 28, 2024, Kyiv). KNEU, (s. 36-41). [In Ukrainian]
16. Komarynska-Diamant, O. (2025). Porivnyannya osoblyvosti subyektivnogo blagopoluchchya vymushenykh ta nevymushenykh migrantiv iz Ukrainy do Frantsii [Comparison of the features of subjective well-being of forced and unforced migrants from Ukraine to France]. *Aktualni pytannya dokazovoi praktyky v psykhologii i psykhoterapii: materialy I Vseukrainskoi konferentsii z mizhnarodnoyu uchastyu* (May 17, 2025, Kyiv) / [za naukovoju redaktsiyu M. S. Velykodnoi, G. P. Lazos, I. S. Klymenka]. Vydavnytstvo Lira-K. (s. 81-85). <https://www.academia.edu/129390420/> [In Ukrainian]
17. Kononets, M. (2023). Psykhologichni osoblyvosti ekonomichnoi povedinky gromadyan Ukrainy pid chas viiny: gendernyi aspekt [Psychological features of economic behavior of Ukrainian citizens during the war: gender aspect]. *Organizatsiina psykhologia. Ekonomichna psykhologia*, 1 (28), 37-44. [In Ukrainian]
18. Mamchur I. V., Minenko O. O., Melnychuk I. Ya. (2024). Sotsialno-psykhologichni osoblyvosti ekonomichnoi svidomosti ukraintsev v umovakh voyennogo stanu [Socio-psychological features of Ukrainians' economic consciousness under martial law]. *Naukovi zapysky. Seria: Psykhologia*, (3). (s. 41-46). <https://doi.org/10.32782/cusu-psy-2024-3-63>. [In Ukrainian]
19. Nazarenko, O. V., Reshetnyak, N. B., & Yegorova, O. Yu. (2013). Otsinka ekonomichnogo blagopoluchchya na mikro- ta makro-rivnyakh [Assessment of economic well-being at micro- and macro-levels]. *Visnyk NTUKhPI. Seria: Tekhnichniy progres i efektyvnist vyrobnytstva*. NTU «KhPI», (20), 169-173. [In Ukrainian]
20. Nikitina, O. P., Khomulenko, T. B., & Ivanchenko, A. D. (2020). *Psykhologia monetarnoi spryamovanosti osobystosti* [Psychology of the monetary orientation of the individual]. KhNPU imeni G. S. Skovorody. [In Ukrainian]
21. Otych, D., & Chaban, I. (2022). Psykhologichni osoblyvosti subyektivnogo blagopoluchchya osib doroslogo viku [Psychological features of adults' subjective well-being]. *Naukovyi chasopys UDU imeni Mykhaila Dragomanova. Seria 12. Psykhologichni nauky*, 32-42. [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series12.2021.18\(63\).04](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series12.2021.18(63).04) [In Ukrainian]
22. Parshak, O. I. (2021). *Psykhologichni osoblyvosti stavlennya do groshei personalu komertsiiynykh organizatsii* [Psychological features of the attitude to money of the personnel of commercial organizations]. [PhD thesis, G.S. Kostiuk Institute of Psychology]. [In Ukrainian]
23. Pachkovskiy, Yu. F., & Maksymenko, A. O. (2014). *Spozhyvcha povedinka ukrainskykh domogospodarstv* [Consumer behavior of Ukrainian households]. LNU imeni Ivana Franka. [In Ukrainian]
24. Savchenko, O., & Khtei, S. (2020). Metodyka diagnistyky aspektiv spozhyvatskoi povedinky studentiv [An instrument for assessing different aspects of students' consumer behavior]. *Organizatsiina psykhologia. Ekonomichna psykhologia*, 4 (21), 96-109. [In Ukrainian]
25. Serdyuk, L. (2021). Vnutrishni resursy psykhologichnogo blagopoluchchya osobystosti [Internal resources of psychological well-being of the individual]. *Organizatsiina psykhologia. Ekonomichna psykhologia*, 2-3 (23), 91-99. <https://doi.org/10.31108/2.2021.2.23.10> [In Ukrainian]
26. Simkiv, M. V. (2015). Groshi yak sotsialno-psykhologichniy fenomen [Money as a socio-psychological phenomenon]. *Molodyi vchenyi*, 10(25), 191-194. [In Ukrainian]
27. Shtyfurak, V. Ye. (2019). Subkulturne sprymannya studentskoyu moloddu psykhologichnogo fenomenu groshei [Students' subcultural perception of the psychological phenomenon of money]. *Naukovyi visnyk Mukachivskogo derzhavnogo universytetu. Seria «Pedagogika ta psykhologia»*, 1(9), 245-249. [https://doi.org/10.31339/2413-3329-2019-1\(9\)-245-249](https://doi.org/10.31339/2413-3329-2019-1(9)-245-249) [In Ukrainian]

28. Diener E. Cross-cultural correlates of life satisfaction and self-esteem (1995). *Journal of Personality and Social Psychology*, 68 (4), 653-663.
29. Furnham, A. (2014). *The new psychology of money*. Routledge.
30. Furnham, A., & Murphy, T. (2019). Money types, money beliefs, and financial worries: An Australian study. *Australian Journal of Psychology*, 71(2), 193-199.
31. Furnham, A., & Grover, S. (2020). A new money behavior quiz. *Journal of Individual Differences*, 41(1), 17-29.
32. Furnham, A., & Horne, G. (2021). A facet measure of money madness: A preliminary analyses of a new questionnaire. *Financial Planning Review*, 4(3), 1-17.
33. Godfrey, N. (2006). Making our students smart about money. *Education Digest*, 71(7), 21- 26.
34. Halvorsen, K. Economic, Financial, and Political Crisis and Well-Being in the PIGS-Countries (2016). SAGE Open, 6(4), 1-13. <https://doi.org/10.1177/2158244016675198>
35. Hayhoe, C., Leach, I., Turner, P., Bruin, M., & Lawrence, F. (2000). Difference in spending Habits and credit card use of college students. *Journal of Consumer Affairs*, (34), 113-133. <https://doi.org/10.1111/j.1745-6606.2000.tb00087.x>.
36. Joo, S. (1998). *Personal financial wellness and worker productivity*. (Unpublished Doctoral Dissertation), Virginia Polytechnic Institute and State University, VA.
37. Joo, S. (2008). Personal financial wellness. In J. J. Xiao (Ed.), *Handbook of consumer research* (pp. 21-33). Springer. https://doi.org/10.1007/978-0-387-75734-6_2.
38. Joo, S., & Grable, J. (2004). An exploratory framework of the determinants of financial satisfaction. *Journal of Family and Economic Issues*, 25(1), 25-50.
39. Krausz, R. R. (1993). Organizational Scripts. *Transactional Analysis Journal*, 23(2), 76-86.
40. Norvilitis, J., Merwin, M., Osberg, T., Roehling, P., Young, P., & Kamas, M. (2006). Personality factors, money attitudes, financial knowledge, and credit-card debt in college students. *Journal of Applied Social Psychology*, 36(6), 1395-1413. <https://doi.org/10.1111/j.0021-9029.2006.00065.x>.
41. Van Praag, B. M. S., Frijters, P., & Ferrer-i-Carbonel, A. (2003). The anatomy of subjective well-being. *Journal of Economic Behavior and Organisation*, (51), 29-49. [https://doi.org/10.1016/S0167-2681\(02\)00140-3](https://doi.org/10.1016/S0167-2681(02)00140-3).
42. Sesini, G., Manzi, C., & Lozza, E. (2023). Is psychology of money a gendered affair? A scoping review and research agenda. *International Journal of Consumer Studies*, (47), 2701-2723.
43. Tang, T. L.-P., & Gilbert, P. R. (1995). Attitudes toward money as related to intrinsic and extrinsic job satisfaction, stress and work-related attitudes. *Personality and Individual Differences*, 19(3), 327-332.

Відомості про автора

Клименко Наталія Геннадіївна, докторка філософії в галузі психології, старша наукова співробітниця лабораторії організаційної та соціальної психології Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, м. Київ, Україна.

Klymenko, Nataliia, PhD, senior researcher of the Laboratory of organizational and social psychology of the G.S. Kostyuk Institute of psychology of the NAES of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1897-3201>

E-mail: nk.psychol@gmail.com

Отримано 28 березня 2025 р.

Рецензовано 16 квітня 2025 р.

Прийнято 21 квітня 2025 р.